

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94(398.6) 94(439).01

DOI: 10.24144/2523-4498.2(41).2019.184448

ОБРАЗ МАДЯРІВ-КОЧІВНИКІВ У ПОЛЬСЬКОМУ ІСТОРІОПИСАННІ XI–XV СТОЛІТЬ

Тимар Ірина Іванівна

здобувач кафедри всесвітньої історії,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ,
фахівець Центру медієвістичних студій
E-mail: radistiren@gmail.com

Волошук Мирослав Михайлович

доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ,
директор Центру медієвістичних студій
E-mail: myrkomyrko79@gmail.com
Scopus Author ID: 57200183525
<http://orcid.org/0000-0002-1737-7205>

*Стаття присвячена образу кочових мадярів (угрів) у польському середньовічному історіописанні XI–XV ст. Формування літературної традиції в державі Пястів XI – XIII ст. відбувалося й під впливом західних хронік та анналів. Підкреслюється, що прибулі на рубежі IX – X ст. до Паннонії номади були одними з перших, з якими познайомилися у ранній державі династії Пястів. Про це свідчать фрагментарні, дещо пізніші за походженням джерела. Однак із постановям Угорського королівства, мадярська частина якого (у розумінні adeptів попереднього кочового способу життя), репрезентована не лише спадкоємцями роду Арпада, була дуже впливовою, оцінки і ставлення до угрів у польських інтелектуальних колах суттєво змінилися. Зберігаючи в характеристиках сусідів подекуди характерні їм дочасні окреслення доби *honfoglalás*, із властивою роллю Аттіли, автори польських анналів і хронік XI – XIV ст. здебільшого апелювали до сучасних їм міждинастичних стосунків і мало «пригадували» мадярське кочове минуле. Однак все таки окремі сюжети читаються. Головно йшлося про термінологічні запозичення в окресленні мадярів (угрів), рефлексії щодо їхнього походження тощо. Сумішшю термінологічної та оціночної копії свідчень про ранніх мадярів (угрів) стали «Annales» найвидатнішого польського автора XV ст. Яна Длугоша. Пізньосередньовічний автор, вживаючи досі не уцілілі матеріали (зокрема й цілі літописні зведення), спробував запропонувати ціліснішу картину кочового світу, з яким підтримували контакти Пясти. Певною мірою він мусів звернути увагу й на мадярський світ Паннонії кінця IX – X ст. та новопосталого близько 1000 р. Угорського королівства. Запропоновані статистичні показники статті дозволяють прослідкувати певну еволюцію динаміки окреслень номадів польськими авторами XI – XV ст.*

Ключові слова: польське історіописання, хроніки, аннали, Пясти, номади, мадяри (угри), Угорське королівство, Ян Длугош.

Постановка проблеми. Першими кочівниками, із якими на ранньому етапі формування династії доводилося контактувати Пястам були мадяри (угри). Перехід останніх до осілого способу життя на території Карпатської низовини хронологічно збігся з утворенням ранньосередньовічної польської держави. Для цього короткого періоду угорської історії, коли мадяри під натиском печенігів прийшли до Паннонії та зайняли придунайські землі, угорські вчені підібрали термін «період завоювання» або «здобуття батьківщини» (далі – *honfoglalás*) [Плетнева, 1990, с. 35]. Відображення й оцінки номадів доби *honfoglalás* у польському історіописанні суттєво різняться з оцінками пізніших християнізованих *gentium* постало близько 1000 р. Угорського королівства на чолі з династією Арпадів. Тоді для європейських інтелектуалів кочове минуле угорців відійде в минуле, і, по суті, більше не

впливатиме на *imago* сусіда.

Мета даної статті – простежити етапи формування та «затирання» образу кочових мадярів (угрів) у польському історіописанні XI–XV ст. із плавним переходом до акцентування уваги на партнерських, майже рівноправних, відносинах другої половини XIII – початку XIV ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що окреслена нами проблема у такому вигляді артикулюється вперше. Науковий доробок, вартий уваги у даному випадку стосуватиметься хіба дрібних маргінальних аспектів, з яких спробуємо вибудувати цілісність образу кочових мадярів (угрів) у польській історичній пам'яті XI–XV ст. Загальне тло образу мадярів-номадів у західноєвропейському історіописанні чи не найкраще знає з праць угорських істориків Дюли Моравчика (1892–1972) [Moravcsik, 1958] і Дьєрдя Дьєрффі (1917–2000)

[Györffy, 2003], а також радянського (російського) історика Володимира Шушаріна (1924–1999) [Шушарин, 1997]. Окремі його аспекти на тлі аналізу «Угорсько-польської хроніки» («*Chronicon Hungarico-Polonicum*») вивчав Ришард Гжешік (*1964) [Grzesik, 1993; 1999; 2003]. Продовження аналізу нарративу кризь призму формування образу кочових номадів у польському історіописанні початку XIII ст. належить професорові Мартінові Гомзи (*1967) з Братислави [Homza, 2009]. Краківський дослідник Станіслав Анджей Срока (*1966), натомість, спробував узагальнити знання, котрі існували про південного сусіда від моменту потрапляння таких у землі Пястів [Sroka, 2002].

Виклад основного матеріалу. Формування образу прийшлих кочівників у польській середньовічній літературі мало тривалу історію, однак, вочевидь, першим було закладено *imago* мадярів (угрів). На розлогих теренах тогочасної християнізованої Європи сприйняття цих номадів різнилося, що можна помітити у хронологічній перспективі вживаної щодо них термінології. Так ромейський автор та імператор Македонської династії Лев Мудрий (866–912) ідентифікував сучасних собі мадярів із турками [Лев Мудрий, 2012, с. 274]. Костянтин Багрянородний (905–959) у творі «Про управління імперією», назвавши номадів турками, генеалогічно пов'язав їх із хазарами [Constantine Porphyrogenitus, 1967, р. 171]. Імператор, зокрема, повідомив, що хазарський хаган одружив Леведія, предка мадярів, зі своєю дочкою і запропонував йому взяти верховенство над всіма мадярськими (угорськими) племенами, однак, останній відмовився на користь Арпада. У цьому зв'язку російський дослідник Володимир Шушарін припустив, що інформацію про зв'язки мадярів з Хазарським каганатом ромей одержали саме від мадярських інформаторів. Автор додав, що пізніша усна угорська традиція зберігала пам'ять про «хазарський» період в історії мадяр [Шушарин, 1997, с. 154]. На продовження теми Йозеф Перені (1924–1981) припустив, що «хазарська дань» словян *Повісті временних літ* насправді була «оногурською», а пізніший автор тексту просто не зауважив хазарсько-угорського зв'язку, тому й приписав її хазарам [Перені, 1973, с. 102].

Згідно висновків Дюлі Моравчика, цей етнікон вживався щодо гуно-тюркських народів [Moravcsik, 1958, р. 16], а до мадярів у ромейських джерелах так називали хазар [Moravcsik, 1958, р. 1].

Польські дослідники Вітольд Швентославський (*1956) і Станіслав Анджей Срока звернули увагу на те, що таке окреслення було досить типовим у середині X – на початку XI ст. [Świętosławski, 2006, s. 19; Sroka, 2002, s. 12] Адже, як раніше зазначив угорський історик Йозеф Перені, мадяри у культурному сенсі не відрізнялися від інших кочівників, котрі говорили тюркськими мовами [Перені, 1973, с. 95]. Натомість зі студій Дьєрдя Сейкея (1924–2016) випливає, що під Туркією у ромейських джерелах слід розуміти майбутню «Угорщину» [Székely, 1988, s. 21], як це найкраще відобразилося у жесті дару ромейським імператором

Михайлом VII Дукою (1050–1090) угорському королю Гейзі (1074–1077) королівської корони (з часом відомої, як Священна Корона) із написом, що вона належить «королю Туркії» [Székely, 1988, s. 29; Valay de Sz., 1976, s. 37–64; Kovács, Lovag, 1980; Bertényi, 1996; Sroka, 2002, s. 9–20]. У цілому окреслення «Туркія-Угорщина» у ромейських пам'ятках зустрічалася до середини XII ст. [Шушарин, 1997, с. 155].

Між 899–970 рр. мадяри з'являлися на теренах Європи близько 50 разів. В християнському світі думали, що це *gens*, котрий щоразу приходив із Скіфії, країни Toga і Maroga. Тобто у свідомості сучасників усі номади були одним й тим же племенем, відомим під різними назвами, зокрема: скіфи, сармати, авари, гуни, мадяри [Györffy, 2008, s. 17]. Тому не дивно, що за підрахунками Д. Моравчика лише у ромейських джерелах щодо мадярів (угрів) використовувалося 18 різних означень [Moravcsik, 1958, р. 380]. За словами В. Шушаріна, західноєвропейські автори головно застосували до них етнікон, похідний від «оугре», але при цьому часто вживали й назви відомих раніше кочових народів, які здійснювали набіги на Західну Європу до IX–X ст.: «авари (гуни, ін.), котрих називають унгарі» [Шушарин, 1997, с. 117].

«Гуни» ж, поряд з етніконом «скіфи», з об'єктивних причин у ромейських джерелах до чужоземних народів застосовувалися найчастіше. Російський історик Геннадій Літаврін (1925–2009) вважав, що у поняття «гуни» ромей вкладали дві основні ознаки: належність до великого союзу племен і народів та їхню надзвичайну жорстокість, тобто в сучасній семантиці поняття «вандалізм» [Літаврін, 1976, с. 213]. Американський сходознавець Петр Голден (*1953) стверджує, що у зневажливому сенсі щодо будь-якого кочового народу євразійських степів використовувався термін «гунський» [Golden, 1992, р. 106]. Тому й не дивно, що ромей, котрі мадярів (угрів) також називали «гунами», розглядали їх як один із чергових кочових племен, прибулих у прикордонні з Імперією землі.

Однак, на відміну від інших номадів, названих «гунами», використання цього етнікону щодо мадярів потребує особливої уваги, оскільки традиція його вживання привела до ототожнення гунської та угорської історій.

Угорський дослідник Єньо Суч (1928–1988) зазначив, що в X ст. у християнському світі утвердилася теза про родову ідентичність гунів і мадяр. Він вважав, що одним із джерел цієї думки була схильність вважати всі народи, які з V ст. проникали на європейський континент, «бичом Божим» для християн, при чому розглядалися вони як один *gens* [Szűcs, 1999, s. XLV]. Хроністи при цьому покликалися на повідомлення ранньосередньовічних джерел про перебування гунів у Європі. Йдеться зокрема про твір остготського автора VI ст. Йордана (бл. 485–551) «Про походження і діяння гетів» («*De origine artibusque getarum*») [Jordanis; Йордан, 2005, с. 1255–1282]. Одержану інформацію про гунів, як показав досвід угорського історіописання другої половини XIII ст.

ототожили з історією угрів [Simonis de Kéza, 1999, s. XXIV].

Вперше як «народ гунів» («gens Hunorum») мадяри постають на початку X ст. у німецьких анналах [Szűcs, 1999, s. XLIV, Com. 13]. Таке ототожнення зрозуміле, бо назва «Hungari» близька за звучанням з терміном «Huni». На цьому тлі частина європейської інтелектуальної еліти навіть не зауважила якої-небудь різниці між мадярами та аварами, з чого угорський історик Дьердь Дьерффі сформулював тезу про тривале побутування у середньовічному інтелектуальному дискурсі міфу аварсько-(мадярсько)угорської (чи гуно-аваро-угорської) історичної спільності [Györffy, 2003, s. 32]. Генезу ототожнення угрів з аварами та гунами можливо слід шукати у ромейських джерелах, оскільки всі три *gentes* для Імперії були прийшлими зі сходу, відносини з ними розвивалися дуже схоже – із постійними випадками найманства та ворожнечі. У тактиці ведення бою вони мало відрізнялися між собою. Зрештою, Паннонія була свого часу підконтрольною територією гунів, згодом аварів і мадярів (угрів). Все це, ймовірно, сформувало думку про їхню спорідненість, хоча «псевдоаварами» (οἱ ψευδαἰαροί) європейських аварів називав ще Феофілакт Симокатта [Феофілакт Симокатта, 2005, с. 624–625, 633]. У зв'язку з цим радянський вчений Михайло Артамонов підкреслював відсутність спільних рис між європейськими «аварами» та справжніми аварами, з яких перші були частиною огор-угрів, котрі втекли на захід від тюркютів [Артамонов, 1962, с. 106].

Німецький автор Відукінд (925–980) у своєму творі втім ототожнював обидва *gentes*: «Avares, guos modo Ungarios vocamus, gentem belli asperrimam, ut quidam putant reliquiae errant Hunnorum, Hunni egressi sunt de Gothis, Gothi autem de insula, ut Iordanis narrat» [Widukindi monachi corbeiensis Rerum gestarum Saxoniarum, 1935, s. 28], етнічно пов'язуючи їх з гунами. Готфрід Вітебський (1120–1196) також угорців назвав аварами [Gotifredi Viterbiensis, 1872, s. 134]. У німецького автора XII ст. Оттона Фрейзингенського (1114–1158) повідомляється наступне: «Nota, quos modo Turcos appellamus, Huni dicebantur antiquitus, a Caspiis portis primitus egressi. Occidentales vero Huni sunt, quos Ungaros et Avares appellamus» [Otonis episcopi Frisingensis, 1912, s. 233]. До слова, ранні франкські джерела теж ототожнювали аварів з гунами: «Avari coinomento Chuni» [Chronicarum quae dicuntur Fredegarii scholastici, 1888, s. 144]; «Avaribus, qui primus Hunni, postea de regis proprii nomine Avares» [Annales Fuldenses, 1826, s. 410; Pauli, 1878, s. 69; Frederii et Aliorum Chronica, 1888, s. 144–145; Annales Mettenses priores, 1905, s. 69, 80]. З цього приводу польський медієвіст Лех Тишкевич (1931–2017) писав, що «[...] ця мішанина змінюючих один одного кочових народів свідчить про пошук генетичного та географічного зв'язку між ними» [Tyszkiewicz, 2004, s. 64].

Станом на початок XIII ст. думка про спорідненість мадярів (угрів) з гунами міцно увійшла в інтелектуальний вжиток. Зокрема у датованому XIII ст. добре відомому німецькому епічному творі

«Пісня про Нібелунгів» («Das Nibelungenlied») є інформація про гунського вождя Етцеля (Атлі в «Старій Едді»). Автор поеми центром гунських володінь назвав територію Середнього Дунаю, вживши термін «Угорщина» [Песнь о Нібелунгах, 1972, 762]. Географічний опис «*Otiis imperialibus*» Гервасія Тільберзького Паннонію називає «Barbarica», Карпати – «Alpes Hungarie (Hunie)», а угорців ототожнює з гунами «Ungariam vel Huniam» [E Gervasii Tilleberiensis, 1885, s. 371; Strzelczyk, 1970, s. 157]. Немало до цих асоціацій спричинився й твір Готфріда Вітебського [Szűcs, 1988, s. 37]. Образ Аттіли, відтак, завдяки мадярському посередництву, у європейських джерелах набув нечуваного поширення [Grzesik, 1999, s. 167–169].

Не виглядає відтак дивним, що на рубежі XII–XIII ст. історичність і генетичність зв'язків угорців з гунами потрапила до найвідомішого епосу Угорщини – Анонімових «Дінь Угорців» («*Gesta Hungarorum*»), написаних, за різними оцінками, за часів короля Бели III (1145–1196) [Szűcs, 1999, р. XLVI] або ж його онука Бели IV (1206–1270), коли той при своєму батькові Андрієві II (1205–1235) урядовав як *rex iunior* (молодший король) [Homza, 2009, s. 37]. На сьогодні його твір, написаний після повернення автора на батьківщину з навчання у Європі, є найдавнішою збереженою писемною пам'яткою напівісторичного змісту, що переповідає історію мадярів IX–XI ст. У ній автор першим королем Паннонії назвав Аттілу (396–453): «[...] terram Pannonie descenderent, que primo Athile regis terra fuisset» [P. Magistri, 1937, s. 45], нащадка Магога, сина Яфета: «[...] primus rex Scithie fuit Magog filius Iaphet [...]», а цю етію прогенію регіс descendit nominatissimus atque potentissimus rex Athila» [P. Magistri, 1937, s. 35]. Описуючи ж прибуття номадів до Паннонії, Анонім зазначив про генеалогічну спорідненість гунського вождя з першими Арпадами: «Pannonie, quam audiverant fama volante terram Athile regis esse, de cuius progenie dux Almus pater Arpad descenderat» [P. Magistri, 1937, s. 40].

Ототожнення угорців із гунами та перебування останніх упродовж IV–V ст. на чолі з Аттілою у Паннонії за кілька століть до появи тут мадярів, справедливо сформували його образ як першого вождя угрів. Погляди Аноніма в інших «Дінях угорців» («*Gesta Hungarorum*») наприкінці XIII ст. перейняв і розширив Шимон Кеза (XIII ст.). За словами Є. Сюча, він усвідомлював хибність тези про історичну спорідненість угрів із гунами, адже був добре обізнаний із тогочасними європейськими і угорськими джерелами, мав досвід перебування у місцях, пов'язаних із історією гунів [Szűcs, 1999, р. 11–12].

Причиною свідомого фальшування «Дінь» був ряд політичних мотивів. По-перше, від середини XII ст. в західноєвропейському історіописанні почали нуртувати так звані «національно зорієнтовані» твори, які мусіли містити інформацію про славних осіб-предків окремо взятого *gentis*. Оскільки в XIII ст. у християнському світі вже побутувала думка про спільність гунів і мадярів (угрів), то Шимон Кеза

розумів, що образ Аттіли-вождя ідеально вписувався до цієї картини. По-друге, хроніст був сучасником короля Володислава IV (1262–1290), за правління якого помітну роль в житті Угорщини відігравали кумани. Тож генетична спільність з кочовими гунами певним чином виправдовувала «поганське» оточення короля [Szűcs, 1999, р. II–LVI]. Крім того, запропонована версія аргументувала право угорців зберігати контроль над зайнятими землями під приводом «повернення додому» [Szűcs, 1988, s. 40]. Не даремно одним із ключових завдань праці Шимона Кези було ввести у свідомість угорців XIII–XIV ст. логічність і закономірність «варварського і християнського періодів у процвітанні історії, гідної великих народів» [Körmendy, 1990, s. 106].

В угорській середньовічній усній традиції існувала легенда, за якою гуни і мадяри є нащадками братів Гунора і Магора [Körmendy, 1990, s. 104]. Шимон Кеца у деталях переповів цю історію («Hunor scilicet et Mogor ex Eneith sua coniuge generavit, ex quibus Huni sive Hungari sunt exorti») [Simonis de Kéza, 1937, s. 144; Simonis de Kéza, 1999, s. 14], котра досі залишається єдиним відомим народним переказом походження мадяр [Шушарин, 1997, с. 199]. Деякі дослідники вважають, що ім'я «Гунор» («Hunor») походить від «Оногур» («Onogur») – назви народності, з якими були пов'язані протоугорці, а під іменем «Магор» («Magor») слід розуміти «мадяр» («magyar») [Simonis de Kéza, 1999, s. 14, Com. 2]. На думку В. Шушаріна, Шимон Кеца використав відоме зі сказання ім'я «Гунор» для обґрунтування своєї ідеї про тотожність гунів та мадяр, а твердження про походження від Гунора і Магора «гунів чи мадяр» – лише його вигадка [Шушарин, 1997, с. 200].

Інший хроніст з XV ст. Ян Туроці (1435–1490) також переповів історію походження угрів і гунів від Гунора і Магора в промовистому розділі під назвою «Про походження гунів, тобто угрів» («De generationis Hunorum sive Hungarorum origine») [Johannes de Thurocz, 1985, s. 20]. Такий родовід залишався популярним в Угорщині до доби Просвітництва, а серед декотрих вчених і до другої половини XIX ст. [Nawrocki, 1988, s. 54]. Цікавою у даному контексті є схожість згаданих імен з біблійними Гоґом і Маґогом, від яких ніби-то беруть початок усі номади.

Додамо, що всі угорські хроністи, починаючи з XIII ст. розпочинали історію своїх предків зі згадок про гунів та Аттілу [P. magistri, 1937, s. 35; Simonis de Kéza, 1937, s. 142; Chronici Hungarici compositio saeculi XIV, 1937, s. 255; Chronicon Hungarico-Polonicum, 1938, s. 302]. В «Угорсько-польській хроніці» («Chronicon Hungarico-Polonicum») першої третини XIII ст. Аттіла фігурує як король угорців [Chronicon Hungarico-Polonicum, 1938, s. 300; Grzesik, 1999, s. 171]. За словами дослідника хроніки Мартіна Гомзи (*1967), текст хроніки є першою джерельно збереженою трансформацією історичного Атілли в угорський образ [Homza, 2009, s. 51]. Якщо у «Діянях Угорців» він був другорядною особою, предком перших угорців та Арпада, то в «Угорсько-польській хроніці» роль Арпада належить Аттілі [Homza, 2009, s. 33].

«Композиція угорських хронік» («Chronici Hungarici compositio») XIV ст. чітко називає Аттілу угорським володарем (не предком!): «Atyle regis Hungarorum» [Chronici Hungarici compositio saeculi XIV, 1937, s. 260], а також зберігає тяглість ототожнення двох кочівних народів в епізодах ще гунської («доугорської») історії – «Hunos sive Hungaros» [Chronici Hungarici compositio saeculi XIV, 1937, s. 256] чи «Hungari sive Huni» [Chronici Hungarici compositio saeculi XIV, 1937, s. 261]. Однак суттєво, що «Композиція угорських хронік» виникла у результаті неодноразового переписування хроніки Шимона Кези [Sroka, 2002, s. 22]. Ймовірно, ототожнення Аттіли з Арпадом у чеській «Хроніці попа Дуклянина» середини XIII ст. було наслідком також впливу угорської традиції [Historia Królestwa Słowian, 1988, s. 73, 73, 145].

Результати сучасних історичних, антропологічних та генетичних студій довели відсутність історичних зв'язків між угорцями і гунами [Szűcs, 1999, р. XLIV]. Хоча гуни, відкочовуючи на захід, взяли із собою частину угрів [Артамонов, 1962, с. 108]. Д. Дьєрффі з цього приводу писав: «[...] ідентифікація угорців зі скіфами і гунами є неадекватною щодо дійсності, хоча такий погляд, встановившись у XIII ст., в певній мірі існує і досі» [Györffy, 2003, s. 18]. Зазначмо, що в художній літературі Угорщини на рубежі XVIII–XIX ст. Аттілу разом із Арпадом вважали угорським національним героєм [Kertész, 1997, s. 195–202].

У західноєвропейському середньовічному історіописанні чергова хвиля номадів кінця IX–XI ст. ототожнювалася із гунами. Це пояснювалося аналогічними за змістом грабіжницькими набігами на європейські держави, як у V ст. це робили гуни. Схожими були й назви *gentium*. Серед польських середньовічних джерел найдавніші свідчення про мадярів містять рочники (*annales*)¹. Під 790 р. у «Великопольському» («Rocznik wielkopolski») та 792 р. у «Капітульному Краківському» («Rocznik kapitulny krakowski») рочниках повідомляється про прихід Карла Великого (742–814) до Паннонії та війни з «гунами» [Rocznik kapitulny krakowski, 1872, s. 790], тобто аварами [Grzesik, 2003, s. 3, przym. 16]. Мадярів рочники згадують пізніше 897 (899) р., а також на початку X ст. («Ungari», «Ungri», «Hungari») [Rocznik kapitulny krakowski, 1872, s. 791; Rocznik wielkopolski, 1872, s. 791]. Польський дослідник Ришард Гжешик переконаний, що ці перші повідомлення запозичені з німецької анналістики [Grzesik, 2003, s. 4], однак, слід зауважити, що ні в цих, ні в інших польських рочниках, не зустрічається найменування угрів «гунами», котре, втім, траплялося у німецьких анналах [Szűcs, 1999, р. XLVI, Com. 13]. Польські рочники називають угрів винятково «Ungari» та «Hungari» [Rocznik kapitulny krakowski, 1872, s. 791; Rocznik wielkopolski, 1872, s. 791].

Але європейська термінологія прижилася у

¹ Рочники (аннали) – різновид історичного нарративного джерела, що містить хронологічно послідовні записи подій.

хроніках. Вже у хорографії¹ польської хроніки Галла Аноніма угри відомі. Автор знав про них та їхнє проживання на південь від володінь П'ястів [Galla kronika, 1864, s. 394]. Він назвав їх «Hungaros» [Galla kronika, 1864, s. 399] чи «Ungari» [Galla kronika, 1864, s. 423], а країну – «Ungaria» [Galla kronika, 1864, s. 395, 414, 422]. Але поряд з цим йому була відома традиція трактування угорців як народ, котрий походив від гунів: «[...] per Ungariam, Hunis qui et Ungari dicuntur quondam occupatam» [Galla kronika, 1864, s. 395; Gall Anonymi, 1952, s. 8; Gesta Principum polonorum, 2003, p. 14]. Р. Гжешік вважав, що ці слова Галла засвідчують усвідомлення на початку XII ст. змішаного етнічного походження угрів [Grzesik, 2003, s. 30]. Хоч, правдоподібніше, автор лише хотів повідомити про різні назви одного й того ж народу.

Про «гунів, тобто угрів» («Hunos seu Hungaros» [Miersuae Chronicon, 1872, s. 189]), підкорених польським князем Болеславом I Хоробрим, повідомляє хроніка першої половини XIII ст., написана у стінах Краківського францисканського монастиря, котру в історіографії називають «Хронікою Межви» («Miersuae Chronicon»), за іменем згаданого в ній одного з ймовірних авторів. За версією польського дослідника Августа Бельовського (1806–1876), автором частини цієї хроніки був єпископ Вінцентій Кадлубек (1160–1223) [Miersuae Chronicon, 1872, s. 145]. Сучасні польські вчені доводять факт зв'язку між хроніками Кадлубка, Межви та Великопольською, при цьому припускають ймовірність користування спільними джерелами авторами всіх трьох [Kürbisowna, 1959, s. 105–121, 127–132]. Так чи інакше, в «Хроніці Межви» майже дослівно передано згадане у Кадлубка повідомлення про гунів-угрів [Chronica Polonorum Vincentii, рік, s. 279; Chronica Polonorum Magistri Vincentii, 1994, s. 41; Mistrz Wincenty, 1996, s. 57].

У своїх «Annales» Ян Длугош (1415–1480) історично пов'язував мадярів із «гунами». У хорографії він повідомляв, що Паннонія² після приходу гунів одержала назву «Hungaria» [Ioannis Dlugossii, 1964, s. 69; Jana Długosza, 1961, s. 64; Великая хроника, 1987, с. 204, прим. 9]. Про Гейзу – «[...] Yesse, Pannoniorum seu Hunorum princeps» [Ioannis Dlugossii, 1964, s. 182] автор повідомив під 968 р., а під наступним роком назвав його ж «[...] Yesse, duce Hungarie» [Ioannis Dlugossii, 1964, s. 184], тобто вжив терміни «гуни-угорці» як синоніми. Ще один вартий уваги приклад з «Annales» поданий під 1137 р. в описі боротьби польського війська проти русько-угорської коаліції. Хроніст процитував князя Болеслава Кривоустого (1085–1138), котрий поряд з руссю згадував «гунів» («[...] omnes tam Hunorum quam Ruthenorum turmas, qui nos consalutatam advenerunt») [Ioannis Dlugossii, 1970, s. 330]. За словами польського критика Кристини Перадської (1908–1986), дане цитування автор запозичив з «Великопольської хроніки» [Jana Długosza, 1969,

s. 401, przym. 2]. При порівнянні цитати в обох наративах, помітна схожість, однак, за «Великопольською хронікою» князь Болеслав назвав угрів «варварським народом» («*barbarice gentis*») [Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 46–47]. Отже, можна припустити, що Я. Длугош дійсно використав цю цитату з «Великопольської хроніки», чи, принаймні, з того ж джерела, що й її автор, однак вжив термін «гуни», котрий, ймовірно, вважав доречнішим. Це дозволяє говорити про те, що для Я. Длугоша дана назва угорців була звичною.

Однак, при тому, що етнонімом «гуни» мадярів окреслювали практично у всіх польських хроніках XI–XIV ст., його вживання не варто вважати у Польщі поширеним. Нами підраховано, що з використаних Вінцентієм Кадлубком етнонімів щодо угрів «гунами» назвав їх в 4,5 % випадків, автор «Великопольської хроніки» – 1,8 %, Ян Длугош – 2,4 % (див. Таблиця 1). Поява цієї дефініції у польських джерелах радше засвідчує обізнаність їх авторів з традицією звати угорців гунами. Поряд з «Ungari» та «Hungari» в польській хронікарській традиції широко вживається термін «Pannonii». Складно відповісти, хто вперше назвав мадярів паннонцями, однак поява означення датується не раніше приходу номадів до Паннонії. Схожі окреслення зустрічаються не лише у польських джерелах. У німецького хроніста Готфріда Вітебського знаходимо звістки про паннонців, яких «[...] Pannoniam nonnulli novam Ungariam vocant». Після чого автор додає: «[...] Ungari etiam Huni sunt appellati» Gotifredi Viterbiensis, 1872, s. 102]. Ромейський автор Іоанн Кіннам (1143–1184) угрів називав «гунами» та «пеонцями» [Бибинов, 1998, с. 62, 67], а їхню країну – «Пеонією» [Бибинов, 1998, с. 63, 69]. Пеони – античний народ, що проживав на території Македонії. В. Шушарін підрахував, що поряд з терміном «угри» архаїзований етнонім «пеони» у ромейських авторів був найбільш вживаним саме щодо мадярів. Автор додає, що пеонами називали ще й болгар [Шушарин, 1997, с. 118].

Етнонім «Pannonii» лише одного разу при описі подій, в яких, на думку польських дослідників, угри взагалі участі не брали [Щавелева, 1990, с. 74, прим. 2], використав Галл Анонім [Galla kronika, 1864, s. 467]. А от у «Хроніці Польщі» («Chronica Polonorum») Вінцентія Кадлубка цей термін вживається для означення угорців нарівні з дефініцією «Ungari» [Chronica Polonorum, 1994, s. 15, 41, 53, 90, 110, 111, 114, 159, 160, 165; Mistrz Wincenty, 2010, s. 22, 148, 153, 222, 230]. Розумів, хто такі паннонці і часто послуговувався цим окресленням автор «Великопольської хроніки» [Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 40, 45, 46, 47]. Зокрема, він чітко вказав на те, що паннонці – це угорці: «Pannoniis seu Hungaris» [Boguphali II, 1872, s. 500; Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 33]. А угорського принца та короля Галичини Коломана (1208–1241) іменував «Pannoniorum rex» та «Hungarorum rex» [Boguphali II, 1872, s. 500; Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 32]. Аналогічну пам'ять про паннонців та Королівство паннонців («Pannoniorum

¹ Хорографія – детальний географічний опис земель. У середньовічних хроніках часто містився у вступній частині.

² Паннонія – назва римської провінції, котра займала території між Дунаєм та Савою, але в Середні віки Паннонією називали всю зайняту угорцями територію

*Regnum») [Ioannis Dlugossii, 1973, s. 217] на сторінках «Annales» збірці Я. Длугош [Ioannis Dlugossii, 1970, s. 234, 308, 331, 333, 335; Ioannis Dlugossii, 1973, s. 217]. Загалом, вживання цього терміну можна вважати характерним для польських нарративів, натомість, для джерел іноземного походження він не притаманний. У п'ястівській Польщі ймовірно термін «*Pannonii*» був зрозумілішим, ближчим, ніж «*Hungari*». Так, назву «*Pannonii*» при першій згадці про мадярів вжив Кадлубек [Chronica Polonorum, 1994, s. 15], а Длугош зазначив, що Угорщину правильніше називати Паннонією: «[...] Hungariam, sive verius Pannoniam» [Ioannis Dlugossii, 1964, s. 73], хоч сам автор в більшості випадків послуговувався термінами «*Ungari*», «*Hungari*» (89,3% випадків, і лише в 8,3% вживав «*Pannonii*»). Однак дефініція «*Pannonii*» переважає у роботі Вінцентія Кадлубка (63,6% згадок) та у «*Великопольській хроніці*» (51,9%) (див. Таблиця 1).*

Немає сумнівів у тому, що назва народу «*Pannonii*» виникла внаслідок поселення угрів на території історичної Паннонії. Вживання в польських джерелах «*Pannonii–Pannoniorum*» засвідчує ототожнення хроністами угрів за зайнятою територією, а не за племінним походженням (*origo gentis*).

Досить часто, говорячи про певний *gens*, середньовічні хроністи не наводили додаткових відомостей, котрі б допомогли досліднику сформулювати ставлення автора до нього, тому єдиною зачіпкою в таких випадках слугує вжита термінологія. Саме так виглядає образ «раннього» мадяра-угра в польських нарративах, включно до Кадлубка. Авторам до початку XIII ст. ймовірно імпонувало гунське походження мадярів. Однак, абсолютно в новому світлі ті постають у «*Великопольській хроніці*» XIII ст.

У вступі невідомий автор назвав угрів слов'янами. Першим підтвердженням цього є теза про Паннонію – «матір всіх слов'ян» («*Panonia sit mater et origo omnium Slauonicarum nacionum*») [Boguphali II, 1872, s. 468; Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 4]. Назву краю наратор виводив від Пана, нащадка Яфета, котрий мав трьох синів, Леха, Руса і Чеха – прото-засновників трьох народів з характерними назвами [Boguphali II, 1872, s. 468; Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 4]. Бригіда Кюрбісовна (1921 – 2001) вважає, що тут мається на увазі лише Польща. У хроніці Кадлубка йдеться про те, що Паннонія була першим місцем поселення слов'ян, але Вінцентій не розділяв понять «слов'яни» і «поляки» [Mistrz Wincenty, 2010, s. 12, przyp. 24]. Про «полонізацію» слов'ян Кадлубком зазначив також Анджей Фелікс Грабський (1934 – 2000) [Grabski, 1964, s. 36–37]. Далі, продовжуючи розповідь про них, автор зазначив, що оселені в Паннонії угорці також є слов'янами: «[...] Item de Hungaris, qui et ipsi sunt Slavi» [Boguphali II, 1872, s. 471; Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 7].

Схожий переказ походження слов'ян відображено у «*Повісті временних літ*» [Ипатьевская летопись, 1998, стб. 5]. На думку Р. Гжешіка, польський хроніст почерпнув інформацію саме з руського джерела, оскільки писав свою працю в

період, коли Галицьку землю вже було приєднано до Польського королівства та з'явилася можливість ознайомитися з руським літописанням [Grzesik, 1999, s. 200]. Але при наведенні легенди автор «*ПВЛ*» не вважав угрів слов'янами, а радше протиставляв їх: «Оугре прогнаша Волохы и наслѣдиша землю ту и сѣдоша съ Словенъми покоривше æ подъ сѧ и ѿтолѣ прозваса земля Оугорьска [...]» [Ипатьевская летопись, 1998, стб. 18]. Крім того, він порівняв мадярів із половцями («и пришедше къ Днѣпру сташа вежами бѣша бо ходаше æко и Половци и пришедше ѿ вѣстока») [Ипатьевская летопись, 1998, стб. 18]), котрих, як відомо, в літописах вважали варварськими кочівниками, абсолютно відмінними від Русі [Ипатьевская летопись, 1998, стб. 210, 716, 717, 740–741].

Ймовірно, польський хроніст використав повідомлення з різних джерел. Помітно, що автор «*Великопольської хроніки*» сам собі суперечив (або не до кінця розумів), пов'язуючи номадів-мадярів то зі слов'янами, то з гунами. Він писав також, що уграми називаються від гунів, а також водночас і від ріки Втра, біля якої ті осіли після втечі від готів. Згодом знову повернулися до Паннонії, з котрої, згідно автора, походили. Їхньою метою цього разу було залишитися тут назавжди [Boguphali II, 1872, s. 472; Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 7].

Іншим підтвердженням слов'янсько-угорської родової спільності є інформація про Аттілу, котрого досі не згадувала жодна польська хроніка. Деякі історики стверджують, що автор запозичив образ гунського вождя із «*Угорсько-польської хроніки*» початку XIII ст. [Kürbisowna, 1959, s. 201; Grzesik, 1993, s. 39; Grzesik, рік, s. 129], де повідомлялося про боротьбу Аттіли з місцевими князями Хорватії та Славонії (*Sclavoniae*), після перемоги котрих він осів у долині Тиси [Kronika Węgiersko-Polska, 1864, s. 496–499; Żywot, 2003, 2. 56–61]. В цьому контексті під Славонією автор розумів весь Карпатський басейн. Бригіда Кюрбісовна дійшла висновку, що автор «*Великопольської хроніки*» при наведенні відомостей про Аттілу, використав угорські та поморські джерела [Kürbisowna, 1959, s. 209]. Він ототожнив гунів з вандалами, а Аттілу з Тотілою [Grzesik, 1993, s. 39]. Так званий Тотіла (Тіла) був відомим колись вождем поморських слов'ян.

Хроніка повідомляє про те, що поморське плем'я втранів, змушене через натиск готів залишити свої землі, і під керівництвом Тіли, званого Аттілою, перейти до Паннонії. Тут вони, слов'янські народи («*multe naciones Slavorum*»), стали назватися вандалами. А згодом, після приходу до Паннонії гунів, об'єднавшись з ними, одержали назву «*Hungari*» від «*Hunis*» та «*Wtransi*» [Boguphali II, 1872, s. 472; Cronica Poloniae Maioris, 1970, s. 7]. Тобто народ угорці сформувався на основі асиміляції гунів зі слов'янами, а Аттіла був слов'янським вандалом, а не гуном. Згідно археології про перебування гунів на території сучасної Польщі свідчать лише три поховання на півдні країни. Однак і ті не дозволяють говорити про сталість їхнього тут кочування. За висновками дослідників, це поховання воєначальників, померлих в ході походу

на Північні Карпати [Strzelczyk, 1987, s. 28]. Саме з цієї причини угорсько-слов'янські відносини праісторичних часів для польських хроністів були наближені до ідилії [Grzesik, 1993, s. 54]. Додамо, що у роботі Кадлубка, котру без сумнівів також використовував автор «*Великопольської хроніки*», вандалі – слов'янський польський народ, котрий прийняв владу дочки легендарного Крака Ванди [Chronica Polonorum, 1994, s. 13; Mistrz Wincenty, 2010, s. 18]. В польській історіографії побутує думка про те, наче В. Кадлубек сконструював тезу про польсько-вандальську ідентичність [Strzelczyk, 1992, s. 319], яка в польській історіографії також неодноразово привертала увагу [Balzer, 1934, s. 97–140; Ulewicz, 1950, s. 211; 1964, s. 135–149]. Однак, ймовірно, думка великопольського автора про вандалів-угорців сформувалася під впливом локальної «*Польсько-сілезької хроніки*» («*Chronicon Polono-Silesiacum*») кінця XIII ст. У цьому джерелі повідомляється, що частина вандалів зветься гунами, а першим їхнім володарем був Аттіла [Chronica Polonorum, 1878, s. 609]. Інформацію «*Польсько-сілезької хроніки*» інакше передав автор поморського місцевого джерела, датованого серединою XIV ст. Ангелус (Августин). У його «*Протоколі*» («*Protocollum*») повідомляється, що «[...] Pomeranos esse primos Wandalorum, quare videtur quod primi censerі debeant Polonorum», а після смерті Ванди, котра була бездітною, володарем вандалів став Аттіла [Augustyn, 2008, s. 72–73]. Зауважмо, що головною метою Ангелуса було обґрунтувати тезу про незалежність західного Помор'я від П'ястів [Strzelczyk, 1992, s. 322].

Серед джерел «*Великопольської хроніки*» була ймовірно й «*Хроніка пап та імператорів*» («*Chronicon pontificum et imperatorum*») домініканця Мартіна Поляка, або Мартіна з Опави (*Martinus Oppaviensis, Martinus Polonus*, 1215(1220)–1279), у котрого повідомлення про гунів, вандалів та остготів змішалися [Chronicon pontificum, 2008, s. 37, 265, 267, 363], а відтак спровокували ототожнення Тіла-Аттіла-Готіла. Однак, це не стосується зв'язків гунів із вандалами та уграми, отже даний сюжет великопольський хроніст доповнив іншими джерелами. Погоджуємося з думкою Б. Кюрбісовни, що традиція пов'язувати Аттілу зі слов'янами не зародилася ані в Польщі, ані в Угорщині, а походила з місцевого поморського хронікарства, що й підтверджується «*Протоколом*» [Kürbisowna, 1959, s. 203]. Єжи Стжельчик (* 1941) переконаний, що причиною вищеназваних ототожнень є подібність назв *Hungari-Hunni-Vkra-Ukra* [Strzelczyk, 2007, s. 46]. Це стосується й імен *Attila-Totila*. Образ Аттіли як слов'янсько-угорського вождя в авторів пізніших джерел не знайшов підтримки [Grzesik, 1999, s. 129]. Так, Я. Длугош запозичив тільки легенду про Паннонію як батьківщину слов'ян, котра після приходу гунів одержала назву «Угорщина» [Joannis Dlugossii, 1961, s. 69]. Натомість з його багатотомного твору про Аттілу й слов'ян-угорців не відомо нічого.

Є. Стжельчик припустив, що після занепаду Аварського каганату в Паннонії щодо слов'ян почали

вживати термін «вандали». За словами вченого, спочатку наприкінці VII ст. назва вандалів була перенесена на аварів. Вже згадувалося, що останніх часто ототожнювали з гунами, а дії останніх – з вандалами. Зважаючи на це, а також на факт, що християнська традиція приписувала особливе варварство гуннам і вандалам, зв'язок авари-вандали вчений вважає зрозумілим [Strzelczyk, 1992, s. 312]. Протягом VII – IX ст. під вандалами розумілися мешканці Паннонії, як авари, так і слов'яни, про що свідчать німецькі джерела. Наприклад 790(796) р. в «*Алеманських анналах*» («*Annales Alemanici*») чи описі єпископа Удальрика («*Miracula Sancti Oudalrici*») Мешко I (935 – 992) виступає як «dux Wandalorum, Misico nomine» [Gerhardi, 1841, s. 423]. Ще на початку XX ст. Освальд Бальзер (1858 – 1933) зауважив, що в Паннонії етнічна назва вандалів, після їхнього відходу до Африки, продовжувала пов'язувалася з цією територією їх дочасного проживання. Ототожнення вандалів зі слов'янами у німецьких джерелах можна пояснити, по-перше, знанням давніших текстів, де йшлося про присутність вандалів між Лабою, Одрою та Віслою. По-друге, місцеві назви тамтешніх слов'ян – «*Veneti*», «*Wenedi*», «*Vinili*», «*Vinuli*» були близькими за звучанням до «*Wandali*» [Balzer, 1934, s. 109]. А вже Кадлубек доповнив ці відомості легендою про Ванду і т. д. [Strzelczyk, 1977, s. 313].

Загалом, як бачимо на основі аналізу різнопланових джерел, кочовий період історії мадярів мало цікавив польських авторів. Можливо, це пов'язано з тим, що всі хроніки писалися в період, коли Угорщина була найсильнішим королівством так званої Молодшої Європи, з елітами котрого П'ясти підтримували тісні зв'язки, утім культурні. Тому поляки вважали за доцільне вдаватися до опису «варварських часів» історії сусіда. Але з усієї віднайдені інформації, що стосується образу кочових мадярів, можна виділити наступні спостереження:

Висновки. 1. Подібність назв та способу життя гунів і мадярів сформували в середньовічній Європі думку про спільність цих двох народів, що на свою користь перейняли й офіційні угорські хроніки. Аналіз польських джерел свідчить, що авторам наративів була відома поширена в Європі традиція, хоч особливого продовження вона так і не отримала. Про обізнаність із нею свідчать хіба згадки про мадярів під іменем гунів, але даний термін не часто вживався.

2. Для польських хронік характерним було називати мадярів-номадів паннонцями. Складно визначити, де виник цей етнізм, адже є приклади його вживання не лише в польських джерелах (див. Таблиця 2). Але їх аналіз дозволяє припустити, що для поляків найменування «паннонці» було найприйнятнішим варіантом. Вживання цього терміну може свідчити про те, що польські хроністи розглядали угорців як постійного сусіда, тому ідентифікували їх, перш за все, територіально з Паннонією, а не за походженням.

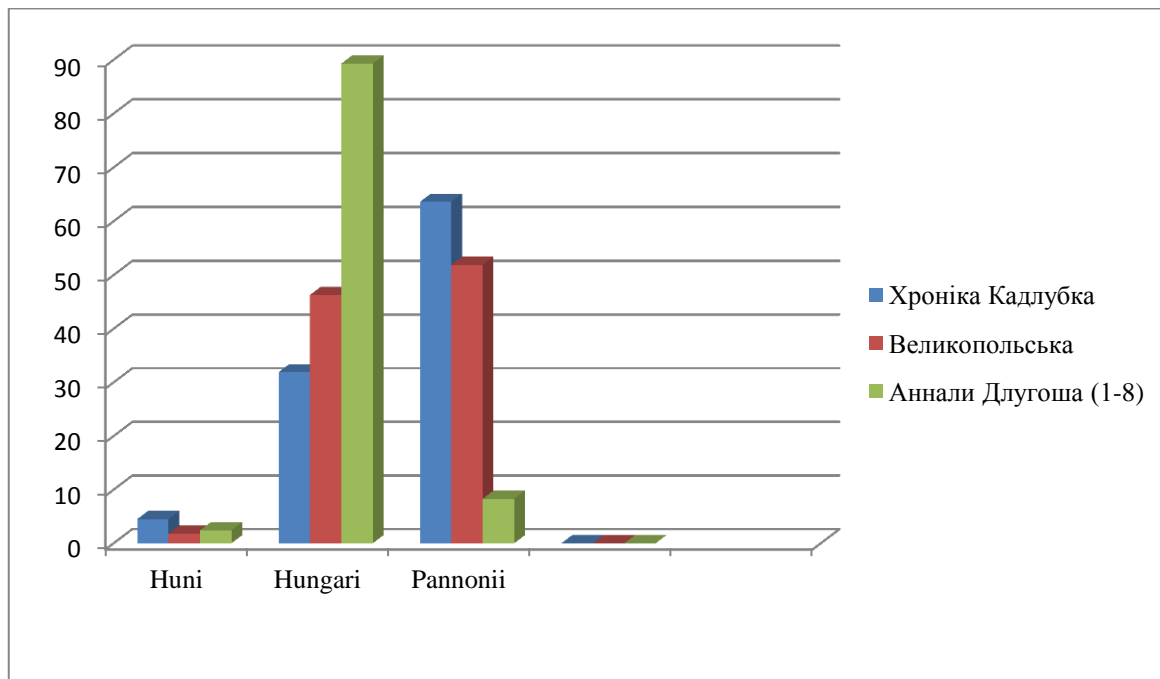
3. Ймовірно, для поляків кочове походження угорців не було привабливим, тому вони мало про це

повідомляли, і навпаки, воліли б бачити в них етнічно ближчий народ. Таку позиція демонструє автор «Великопольської хроніки», котрий поєднав гунську теорію походження угорців зі своєю, слов'янською. У нього угорці походять від спільного всім слов'янам предка. Автор не хотів знати їхньої відмінності від сусідів.

4. З угорських джерел великопольський хроніст запозичив і образ гуна Аттіли. Але концепція цієї постаті у нього інша. Якщо для угорських авторів Аттіла – предок гунів та угорців, то в польського – предок слов'янського народу вандалів, котрі в свою чергу взяли участь у формуванні угорців.

Таблиця 1. Співвідношення вживання етнонімів щодо маляр у найбільших польських хроніках

%	Huni	Ungari Hungari	Pannonii
Chronica Polonorum Vincentii Cracoviensis episcopi	4,5	31,9	63,6
Cronica Poloniae Maioris	1,8	46,3	51,9
Annales seu cronicae incliti regni Poloniae	2,4	89,3	8,3

Таблиця 2. Етноніми, вжиті у європейських середньовічних джерелах щодо угорців періоду honfoglalás

	Угорські джерела	Польські джерела	Руські джерела	Візантійські джерела	Повідомлення інших європейських джерел
Назва народу угорців	Huni Hungari Hungaros	Ungari Hungari Hungaros Huni Hunos ■ Pannonii	Оугре	■ Пеони Гуни Турки	Ungari Huni ■ Pannonii
Образ Аттіли	Аттіла – вождь угорців або їхніх предків гунів	▲ Аттіла – вождь польських (поморських) вандалів чи слов'ян	!?	Аттіла – вождь гунів	Аттіла – вождь гунів, німців, угорців та інші варіанти

Паннонія		■ Паннонія – «коліска» слов'янських народів.	■ Паннонія – «коліска» слов'янських народів	Пеонія	
		▲ Теорія про угорсько-слов'янську народну спільність			

▲ – представлено лише в польських джерелах, ■ – представлено в польських і епізодично (частково) в інших джерелах.

Список використаних джерел

- Annales Fuldenses, 1826, ed. G. H. Perts, *Monumenta Germaniae historica* (далі – MGH). *Scriptores*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, t. 1, s. 337–415.
- Annales Mettenses priores, 1905, recognovit B. de Simson, *MGH. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi*. Hannoverae et Lipsiae : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 10. 119 s.
- Augustyn ze Stargardu, zwany niegdyś Angelusem. Protokół, 2008, przeł. E. Buszewicz. Stargard : Miseum, 138 s.
- Balzer, O., 1934. Studium o Kadłubku, *Pisma pośmiertne Oswalda Balzera*, Lwów : Wyd-wo Towarzystwa Naukowego we Lwowie, t. 1, s. 97–140.
- Banaszkiewicz, J., 1979. *Kronika Dzierzwy XIV – wieczne kompendium historii ojczyzny*, Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : PAU, 188 s.
- Bertényi, I. A., 1996. *Magyar szent korona Magyarországnak címere és zászlaja*, Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 229 s.
- Boguphali II episcopi Posnaniensis Chronicon Poloniae, cum continuatione Basconis custodis Posnaniensis, 1872, opr. W. A. Maciejowski, *Monumenta Poloniae historica* (далі – MPH), Lwów: Nakładem własnym, t. 2, s. 449–600.
- Chronica Polonorum Magistri Vincentii dicti Kadlubek*, 1994, ed. M. Plezia, Kraków : PAU, 212 s.
- Chronica Polonorum Vincentii Cracoviensis episcopi*, 1872, MPH, wyd. A. Bielowski, Lwów : Nakładem własnym, 1872. t. 1, s. 193–453.
- Chronica Polonorum*, 1878, ed. Dr. L. Ćwikliński, MPH, Lwów : Komisja księgarni Gubrynowicza i Schmidta, t. 3, s. 578–656.
- Chronicarum quae dicuntur Fredegarii scholastici, IV, 48, 1888, ed. B. Krusch, *MGH. Scriptores rerum Merovingicarum*, Hannover : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 2, 579 s.
- Chronici Hungarici compositio saeculi XIV, 1937, ed. A. Domanovszky, *Scriptores rerum Hungaricarum* (далі – SRH), Budapestini : Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. sumptibus, t. 1, s. 217–506.
- Chronicon Hungarico-Polonicum, 1938, ed. J. Deér, SRH, Budapestini : Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. sumptibus, t. 2, s. 289–320.
- Chronicon pontificum et imperatorum, 2008, textus Latinus iuxta editionem L. Weiland ; in linguam Polonicam transtulerunt A. Fabiańska et J. Soszyński*, Kęty : Wyd-wo Marek Derewiecki, 456 s.
- Constantine Porphyrogenitus, 1967. *De administrando imperio*, ed. Gy. Moravcsik, Washington : Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 347 p.
- Cronica Poloniae Maioris, 1970, rec. et annot. B. Kürbis, MPH. Seria II, Warszawa : PWN, t. 8, 248 s.
- Długoszi, Ioannis, 1964. *Annales*, ed. curavit et scripsit I. Dąbrowski ; textum recensuit atque praefatione instruxit V. Semkowicz-Zaremba ; comment. conferunt C. Pieradska, B. Modelska-Strzelecka, Varsaviae : PWN, t. 1–2, 466 s.
- Długoszi, Ioannis, 1970. *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*, ed. curavit et scripsit I. Dąbrowski ; textum recensuit atque praefatione instruxit V. Semkowicz-Zaremba ; comment. conferunt C. Pieradska, B. Modelska-Strzelecka, Varsaviae : PWN, t. 3–4, 496 s.
- Długoszi, Ioannis, 1973. *Annales*, ed. curavit et scripsit I. Dąbrowski ; textum recensuit atque praefatione instruxit V. Semkowicz-Zaremba ; comment. conferunt C. Pieradska, B. Modelska-Strzelecka, Varsaviae : PWN, t. 5–6, 431 s.
- Długosza, Jana, 2009. *Roczniki*, red. i wstępem opatrzył J. Dąbrowski ; tekst łac. ustaliła i przedm. zaopatrzyła W. Semkowicz-Zarembina ; koment. do tekstu pol. oprac. K. Pieradzka i B. Modelska-Strzelecka ; na jęz. pol. przeł.: St. Gawęda et al. ; tekst pol. przejrzał M. Plezia, Warszawa : PWN, t. 1–2, 448 s.
- Długosza, Jana, 2009. *Roczniki / kom. red.: Z. Kozłowska-Budkowa et al. ; oprac. tekstu łac. D. Turkowska i M. Kowalczyk ; przekł. na jęz. pol. J. Mrukówna ; red. i koment. K. Pieradzka*, Warszawa : PWN, t. 3–4, 443 s.
- E Gervasii Tilleberiensis, 1885. *Otiis imperialibus*, ed. F. Liebermann, R. Pauli, *MGH Scriptores*, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 27, s. 359–394.
- Frederii et Aliorum Chronica, 1888, ed. B. Krusch, *MGH. Scriptorum Rerum Merovingicarum*, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 2, 579 s.
- Gall, Anonymi, 1952. *Cronicae et Gesta ducum sive Principum polonorum*, ed. C. Maleczyński, MPH. Seria nova, Kraków : PAU, t. 2, 198 s.
- Galla kronika, 1864, MPH, wyd. A. Bielowski, Lwów : Nakładem własnym, t. 1, s. 379–484.
- Gerhardi vita S. Oudalrici episcopi Augustani, 1841, edidit D. G. Waitz, *MGH Scriptorum*, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlaci Hahniani, t. IV, s. 377–428.
- Gesta Principum polonorum, 2003. *The deeds of the Princes of the Poles*, trans. and annot. by P. W. Knoll, F. Schaer, Budapest ; New-York : CEU Press, 384 p.
- Golden, Peter B., 1992. *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 483 p.
- Gotifredi Viterbiensis. *Pantheon*, 1872, *MGH. Scriptorum*, ed. G. H. Pertz, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, t. 22, s. 107–307.
- Grabski, A. F., 1964. *Polska w opiniach obcych (X – XIII w.)*, Warszawa : PAN, 414 s.

- Grzesik, R., 1993. Attyla a Słowianie. Przyczynek do wyobrażenia o kontaktach huńsko-słowiańskich w średniowiecznych źródłach narracyjnych, *Roczniki Historyczne*, r. 59, s. 33–42
- Grzesik, R., 1993. *Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w Średniowieczu*, Poznań : Wyd-wo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 252 s.
- Grzesik, R., 2003. Obraz stosunków polsko-węgierskich w czasach piastowskich w rocznikach polskich, *Studia źródłoznawcze*, r. 41, s. 1–18.
- Grzesik, R., 2003 *Polska Piastów i Węgrzy Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 roku)*, Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy przy IS PAN, 239 s.
- Györfly, Gy., 2003. *Święty Stefan I. Król Węgier i jego Dzieło*, przekład T. Kapturkiewicz, Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 793 s.
- Historia Królestwa Słowian czyli Latopis Popa Duklanina*, 1988, opr. J. Leśny, Warszawa : PAN, 246 s.
- Homza, M., 2009. *Uhorsko-polská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*, Bratislava : Libri Historiae, Post Scriptum, 223 s.
- Jordanis. *De origine artibusque getarum* [онлайн]. Доступно: <http://www.thelatinlibrary.com/> (14.05.2014)
- Johannes de Thurocz, 1985. *Chronica Hungarorum*, ed. E. Galántai, J. Kristó, Budapest : Akademiai Kiadó, t. 1, 331 s.
- Kertész, N., 1997. Mityczne dzieciństwo narodu węgierskiego. Kariera literacka Arpada i Attyli na przełomie XVIII–XIX wieku, *Polska i Węgrzy w kulturze i cywilizacji Europejskiej*, red. J. Wyrozumski, Kraków : Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, Seria Nauka, № 7, s. 195–202.
- Kovács, É., Lovag Zs. 1980. *A Magyar koronázási jelvények*, Budapest : Corvina, 97 l.
- Kronika Węgiersko-Polska, 1864, opr. S. Pilat, MPH, Lwów : Nakładem własnym, t. 1, s. 485–515.
- Körmendy, A., 1990. Świadomość narodowa i państwowa na Węgrzech w średniowieczu. Stan badań, *Państwo, naród, stany w świadomości wieków Średnich*, red. naukowa A. Gieysztor i Sł. Gawlas, Warszawa : PWN, wyd. 1, s. 100–110.
- Kürbisowna, B., 1959. *Dziejopisarstwo Wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa : PWN, 301 s.
- Miersuae Chronicon, 1872. MPH, wyd. A. Bielowski, Lwów : Nakładem własnym, 1872, t. 2, s. 143–192.
- Mistrz, Wincenty (tzw. Kadłubek), 1996. *Kronika Polska*, opr. B. Kürbis, Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 322 s.
- Mistrz, Wincenty (tzw. Kadłubek), 2010. *Kronika Polska*, red. nauk. S. Sierpowski, Kraków : Marketing Room Polska, 269 s.
- Moravcsik, Gy., 1958. *Byzantinoturcica*, Berlin : Akademie-Verlag, t. 2, Aufl. Bd. 2, 376 s.
- Nawrocki, A., 1988. *Szamanizm i Węgrzy*, Warszawa : ISKRY, 191 s.
- Otonis episcopi Frisingensis chronica sive historia de duabus civitatibus, 1912, ed. A. Hofmeister, *MGH. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, Hannoverae ; Lipsiae : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 45, 544 s.
- P. magistri, qui Anonymus dicitur, 1937. *Gesta Hungarorum*, praefatus est textumque recensuit E. Jakubovich, annotations exegeticas adiecit D. Pais, *SRH*, ed. E. Szentpétery, Budapestini : Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. sumptibus, t. 1, s. 13–118.
- Pauli, 1878. *Historia Langobardorum*, ed. L. Bethmann, G. Waitz, *MGH. Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI – IX*, Hannoverae : Impensis Bibliopoli Hahniani, 1878, t. 1, s. 12–192.
- Rocznik kapitulny krakowski*, 1872, MPH, wyd. A. Bielowski, Lwów : Nakładem własnym, t. 2, s. 1–78.
- Rocznik Wielkopolski*, 1961, MPH, ed. A. Małeck, W. Kętrzyński, X. Liske, Warszawa : PWN, t. 3, s. 7–42.
- Simonis de Kéza, 1937. *Gesta Hungarorum*, A. Domanovsky, *SRH*, edendo opera praefuit I. Szentpétery, Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, t. 1, s. 129–194.
- Simonis de Kéza, 1999. *Gesta Hungarorum*, ed. L. Veszprémy, Budapest : CEUPRESS, 235 s.
- Spinei, V., 2008. The Cuman bishopric – genesis and evolution, *The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans (450–1450)*, ed. F. Curta, Leiden ; Boston : Brill, s. 413–456.
- Sroka, S., 2002. A. *Wokół kontaktów dawnych ziem węgierskich z Polską w średniowieczu*, Budgoszcz : Homini, 133 s.
- Strzelczyk, J., 1970. *Gerwazy z Tilbury. Stadium z dziejów uczoności geograficznej w Średniowieczu*, Wrocław ; Warszawa ; Kraków : PAN, 324 s.
- Strzelczyk, J., 2007. *Mity, podania i wierzenia dawnych słowian*, Poznań : REBIS, 264 s.
- Strzelczyk, J., 1987. *Od Prastłowian do Polaków. Dzieje narodu i Państwa Polskiego*, Kraków : Krajowa Agencja Wydawnicza, 79 s.
- Strzelczyk, J., 1992. *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, Warszawa : PAN, 392 s.
- Strzelczyk, J., 1977. Wandalowie, *Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, pod. red. G. Labudy i Z. Stiebera, Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : PAN, t. 6, s. 313.
- Székely, Gy., 1988. Węgierskie symbole państwowe w dobie Średniowiecza, ich związki z Bizancjum oraz wartości ideowe, *Kwartalnik historyczny*, r. 95, № 4, s. 21–33.
- Szűcs, J., 1999. Theoretical elements in Master Simon of Kéza's *Gesta Hungarorum* (1282 – 1285), *Simonis de Kéza. Gesta Hungarorum*, ed. and transl. L. Veszprémy, Budapest : CEUPRESS, s. XXIX–CII.
- Szűcs, J., 1988. Wykład pradziejów węgierskich w *Gesta Hungarorum* Szymona Kézaiego (1282–1285), *Kwartalnik Historyczny*, r. 95, № 4, s. 35–62.
- Świętosławski, W., 2006. *Ślady koczowników Wielkiego Stepu z X, XI i XII wieku w dorzeczu Wisły i Odry*, Łódź : Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 160 s.
- Tyszkiewicz, L., 2004. A. *Hunowie w Europie. Ich wpływ na Cesarstwo Wschodnie i Zachodnie oraz na ludy barbarzyńskie*, Wrocław : Wy-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 202 s.
- Ulewicz, T., 1950. *Sarmacja. Studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI w.*, Kraków : Biblioteka Studium Słowiańskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego, 211 s.
- Valay de Sz., 1976. *Corona Regia – Corona Regni – Sacra Corona, Ungarm Jahrburch*, № 7, s. 37–64.
- Widukindi monachi corbeiensis *Rerum gestarum Saxoniarum*, 1935. *Libri tres, MGH : Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, ed. G. Waitz, K. A. Kehr, Hannoverae : Impensis Bibliopoli Hahniani, t. 60, s. 1–154.
- Żywo Św. Stefana króla Węgier czyli Kronika Węgiersko-Polska*, 2003, preł., wstęp i kom. R. Grzesik, Warszawa : DIG, 128 s.

- Артамонов, М. И. 1962, *История хазар*, Ленинград: Издательство Государственного Эрмитажа, 521 с.
- Бибииков, М. В. 1998, *Византийский историк Иоанн Киннам о Руси и народах Восточной Европы* (тексты, перевод, комментарий), Москва : Ладомир, 186 с.
- Великая хроника о Польше, Руси и их соседях XI – XIII вв.*: (Перевод и комментарии) 1987, под. ред. В. Л. Янина, Москва : Изд-во Моск. ун-та, 264 с.
- Йордан, 2005. О происхождении и деяниях гетов, *Великая Степь в античных и византийских источниках: Сборник материалов* составление и редакция А. Н. Гаркавца, Алматы : Баур, с. 1255–1282.
- Ипатьевская летопись, 1998. *Полное собрание русских летописей*, предисл. Б. Клосса. т. 2, Москва : АРК, 648 с.
- Лев Мудрый, 2012. *Тактика Льва*, изд. подготовил В. В. Кучма ; отв. ред. Н. Д. Барабанов, Санкт-Петербург : Алетея, 368 с.
- Литаврин, Г. Г., 1976. Некоторые особенности этнонимов в византийских источниках, *Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточные романцев (методология и историография)*, отв. ред. В. Д. Королюк, Москва : Наука, с. 198–217.
- Перени, Й., 1973. Угры в «Повести временных лет», *Летописи и хроники. 1973. Памяти А. Н. Насонова*, Москва : Наука, с. 92–102.
- Песнь о Нибелунгах*, 1972, пер. и прим. Ю. Б. Корнеева, Санкт-Петербург: Наука, 344 с.
- Плетнева, С. А., 1990. *Половцы*, Москва : Наука, 210 с.
- Плетнева, С. А., 1986. *Хазары*, Москва : Наука, 92 с.
- Феофилакт Симокатта, 2005. *История. Великая Степь в античных и византийских источниках : Сб. материалов*, сост. и ред. А. Н. Гаркавца, Алматы, 2005, с. 583–638.
- Шушарин, В. П., 1997. *Ранний этап этнической истории венгров*, Москва : РОССПЭН, 512 с.
- Щавелева, Н. И., 1990. *Польские латиноязычные средневековые источники: Тексты, перевод, комментарий*, Москва : Наука, 218 с.

References

- Annales Fuldenses, 1826, ed. G. H. Perts, *Monumenta Germaniae historica* (далі – MGH). *Scriptores*, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, t. 1, s. 337–415. (in Latin).
- Annales Mettenses priores, 1905, recognovit B. de Simson, *MGH. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi*, Hannoverae et Lipsiae : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 10, 119 s. (in Latin).
- Artamonov, M. I. 1962, *Istoriya khazar [The history of Khazars]*, Leningrad : Izdatel'stvo Gosudarstvennogo Ermitazha, 521 s. (in Russian).
- Augustyn ze Stargardu, zwany niegdys Angelusem. Protokół, 2008, przeł. E. Buszewicz, Stargard : Miseum, 138 s. (in Polish).
- Balzer, O., 1934. Studium o Kadlubku, *Pisma pośmiertne Oswalda Balzera*, Lwów : Wyd-wo Towarzystwa Naukowego we Lwowie, t. 1, s. 97–140. (in Polish).
- Banaszkiewicz, J., 1979. Kronika Dzierzwy XIV-wieczne kompendium historii ojczystej, Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : PAU, 188 s. (in Polish).
- Bertényi, I. A., 1996. Magyar szent korona Magyarorszáგ cimere és zászlaja, Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 229 s. (in Polish).
- Bibikov, M. V. 1998, *Vizantiyskiy istorik Ioann Kinnam o Rusi i narodakh Vostochnoy Evropy* (teksty, perevod, kommentariy) [The Byzantian historian Ioann Kinnam about the Rus' and the nations of East Europe (texts, translations, commentaries)], Moskva : Ladonir, 186 s. (in Russian).
- Boguphali II episcopi Posnaniensis Chronicon Poloniae, cum continuatione Basconis custodis Posnaniensis, 1872, opr. W. A. Maciejowski, *Monumenta Poloniae historica* (далі – MPH), Lwow : Nakładem własnym, t. 2, s. 449–600. (in Latin).
- Chronica Polonorum Magistri Vincentii dicti Kadlubek, 1994, ed. M. Płezia, Kraków : PAU, 212 s. (in Latin).
- Chronica Polonorum Vincentii Cracoviensis episcopi, 1872, MPH, wyd. A. Bielowski, Lwow : Nakładem własnym, t. 2, s. 193–453. (in Latin).
- Chronica Polonorum, 1878, ed. Dr. L. Ćwikliński, MPH, Lwów : Komisja księgarni Gubrynowicza i Schmidta, t. 3, s. 578–656. (in Latin).
- Chronicarum quae dicuntur Fredegarii scholastici, IV, 48, 1888, ed. B. Krusch, *MGH. Scriptores rerum Merovingicarum*, Hannover : Impensis Bibliopoli Hahniani, t. 2, 579 s. (in Latin).
- Chronici Hungarici compositio saeculi XIV, 1937, ed. A. Domanovszky, *Scriptores rerum Hungaricarum* (далі – SRH), Budapestini : Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. sumptibus, t. 1, s. 217–506. (in Latin).
- Chronicon Hungarico-Polonicum, 1938, ed. J. Deér, SRH, Budapestini : Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. sumptibus, t. 2, s. 289–320. (in Latin).
- Chronicon pontificum et imperatorum, 2008, textus Latinus iuxta editionem L. Weiland ; in linguam Polonicam transtulerunt A. Fabiańska et J. Soszyński, Kęty : Wyd-wo Marek Derewiecki, 456 s. (in Latin).
- Constantine Porphyrogenitus, 1967. De administrando imperio, ed. Gy. Moravcsik, Washington : Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 347 p. (in Latin).
- Cronica Poloniae Maioris, 1970, rec. et annot. B. Kürbis, MPH. Seria II, Warszawa : PWN, t. 8, 248 s. (in Latin).
- Długosi, Ioannis, 1964. *Annales*, ed. curavit et scripsit I. Dąbrowski ; textum recensuit atque praefatione instruxit V. Semkowicz-Zaremba ; comment. conferunt C. Pieradska, B. Modelska-Strzelecka, Varsaviae : PWN, t. 1–2, 466 s. (in Latin).
- Długosi, Ioannis, 1970. *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*, ed. curavit et scripsit I. Dąbrowski ; textum recensuit atque praefatione instruxit V. Semkowicz-Zaremba ; comment. conferunt C. Pieradska, B. Modelska-Strzelecka, Varsaviae : PWN, t. 3–4, 496 s. (in Latin).
- Długosi, Ioannis, 1973. *Annales*, ed. curavit et scripsit I. Dąbrowski ; textum recensuit atque praefatione instruxit V. Semkowicz-Zaremba ; comment. conferunt C. Pieradska, B. Modelska-Strzelecka, Varsaviae : PWN, t. 5–6, 431 s. (in Latin).
- Długosza, Jana, 2009. *Roczniki, red. i wstępem opatrzył J. Dąbrowski* ; tekst łac. ustaliła i przedm. zaopatrzyła W. Semkowicz-Zarembina ; koment. do tekstu pol. oprac. K. Pieradzka i B. Modelska-Strzelecka ; na jęz. pol. przeł.: St. Gawęda et al. ; tekst pol. przejrzał M. Płezia, Warszawa : PWN, t. 1–2, 448 s. (in Polish).

- Długosza, Jana, 2009. *Roczniki, kom. red.: Z. Kozłowska-Budkowa et al. ; oprac. tekstu łac. D. Turkowska i M. Kowalczyk ; przekł. na jeź. pol. J. Mrukówna ; red. i koment. K. Pieradzka*, Warszawa : PWN, t. 3–4, 443 s. (in Polish).
- E Gervasii Tilleberiensis, 1885. *Otiis imperialibus*, ed. F. Liebermann, R. Pauli, *MGH Scriptorum*, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 27, s. 359–394. (in Latin).
- Frederii et Aliorum Chronica, 1888, ed. B. Krusch, *MGH. Scriptorum Rerum Merovingicarum*, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 2, 579 s. (in Latin).
- Gall Anonymi, 1952. *Cronicae et Gesta ducum sive Principum polonorum*, ed. C. Maleczyński, *MPH. Seria nova*, Kraków : PAU, t. 2, 198 s. (in Latin).
- Galla kronika, 1864, *MPH*, wyd. A. Bielowski, Lwow : Nakładem własnym, t. 1, s. 379–484. (in Latin).
- Gerhardi vita S. Oudalrici episcopi Augustani, 1841, edidit D. G. Waitz, *MGH Scriptorum*, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlaci Hahniani, t. IV, s. 377–428 (in Latin).
- Gesta Principum polonorum*, 2003. The deeds of the Princes of the Poles, trans. and annot. by P. W. Knoll, F. Schaer, Budapest ; New-York : CEU Press, 384 p. (in Latin).
- Golden, Peter B., 1992. *An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East*, Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 483 p. (in English).
- Gotifredi, Viterbiensis. *Pantheon*, 1872, *MGH. Scriptorum*, ed. G. H. Pertz, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, t. 22, s. 107–307. (in Latin).
- Grabski, A. F., 1964. *Polska w opiniach obcych (X – XIII w.)*, Warszawa : PAN, 414 s. (in Polish).
- Grzesik, R., 1993. Attyla a Słowianie. Przyczynek do wyobrażenia o kontaktach huńsko-słowiańskich w średniowiecznych źródłach narracyjnych, *Roczniki Historyczne*. r. 59, s. 33–42. (in Polish).
- Grzesik, R., 1993. *Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w Średniowieczu*, Poznań : Wyd-wo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 252 s. (in Polish).
- Grzesik, R., 2003. Obraz stosunków polsko-węgierskich w czasach piastowskich w rocznikach polskich, *Studia źródłoznawcze*, r. 41, s. 1–18. (in Polish).
- Grzesik, R., 2003 *Polska Piastów i Węgrzy Arpadów we wzajemnej opinii (do 1320 roku)*, Warszawa : Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy przy IS PAN, 239 s. (in Polish).
- Györffy, Gy., 2003. *Święty Stefan I. Król Węgier i jego Dzieło, przekład T. Kapturkiewicz*, Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 793 s. (in Polish).
- Historia Królestwa Słowian czyli Latopis Popa Duklanina, 1988, opr. J. Leśny, Warszawa : PAN, 246 s. (in Polish).
- Homza, M., 2009. *Uhorsko-poľská kronika. Nedocenený prameň k dejinám strednej Európy*, Bratislava : Libri Historiae, Post Scriptum, 223 s. (in Slovakian).
- Jordanis. *De origine artibusque getarum* [онлайн]. Доступно: <http://www.thelatinlibrary.com/> (14.05.2014) (in Latin).
- Ipatyevskaya letopis [The Hypatian Codex], 1998. *Polnoye sobranie russikh letopisey*, predisl. B. Klossa. t. 2, Moskva : ARK, 648 s. (in Russian).
- Johannes de Thurocz, 1985. *Chronica Hungarorum*, ed. E. Galántai, J. Kristó, Budapest : Akademiai Kiadó, t. 1, 331 s. (in Latin).
- Kertész, N., 1997. Mityczne dzieciństwo narodu węgierskiego. Kariera literacka Arpada i Attyli na przełomie XVIII – XIX wieku, *Polska i Węgry w kulturze i cywilizacji Europejskiej*, red. J. Wyzomski, Kraków : Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie, Seria Nauka, № 7, s. 195–202. (in Polish).
- Kovács, É., Lovag, Zs. 1980. *A Magyar koronázási jelvények*, Budapest : Corvina, 97 l. (in Hungarian).
- Kronika Węgiersko-Polska, 1864, opr. S. Pilat, *MPH*, Lwów : Nakładem własnym, t. 1, s. 485–515. (in Latin).
- Körmeny, A., 1990. Świadomość narodowa i państwowa na Węgrzech w średniowieczu. Stan badań, *Państwo, naród, stany w świadomości wieków Średnich*, red. naukowa A. Gieysztor i Sł. Gawlas, Warszawa : PWN, wyd. 1, s. 100–110. (in Polish).
- Kürbisowna, B., 1959. *Dziejopisarstwo Wielkopolskie XIII i XIV wieku*, Warszawa : PWN, 301 s. (in Polish).
- Lev, Mudryy, 2012. *Taktika Lva* [The tactic of Lev], izd. podgotovil V. V. Kuchma ; otv. red. N. D. Barabanov, Sankt-Peterburg : Aleteyya, 368 s. (in Russian).
- Litavrin, G. G., 1976. Nekotoryye osobennosti etnonimov v vizantijskikh istochnikakh [Some features of the ethnonyms in the Byzantine sources], *Voprosy etnogeneza i etnicheskoy istorii slavyan i vostochnykh romantsev (metodologita i istoografiya)*, otv. red. V. D. Korolyuk, Moskva : Nauka, s. 198–217. (in Russian).
- Miersuae Chronicon, 1872. *MPH*, wyd. A. Bielowski, Lwow : *Nakładem własnym*, 1872, t. 2, s. 143–192. (in Latin).
- Mistrz, Wincenty (tzw. Kadłubek), 1996. *Kronika Polska*, opr. B. Kürbis, Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 322 s. (in Polish).
- Mistrz, Wincenty (tzw. Kadłubek), 2010. *Kronika Polska, red. nauk. S. Sierpowski*, Kraków : Marketing Room Polska, 269 s. (in Polish).
- Moravcsik, Gy., 1958. *Byzantinoturcica*, Berlin : Akademie-Verlag, t. 2, Aufl. Bd. 2, 376 s. (in German)
- Nawrocki, A., 1988. *Szamanizm i Węgrzy*, Warszawa : ISKRY, 191 s. (in Polish)
- Otonis episcopi Frisingensis chronica sive historia de duabus civitatibus, 1912, ed. A. Hofmeister, *MGH. Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, Hannoverae ; Lipsiae : Impensis Bibliopolii Hahniani, t. 45, 544 s. (in Latin).
- P. magistri, qui Anonymus dicitur, 1937. *Gesta Hungarorum*, praefatus est textumgue recensuit E. Jakubovich, annotations exegeticas adiecit D. Pais, *SRH*, ed. E. Szentpétery, Budapestini : Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. sumptibus, t. 1, s. 13–118. (in Latin).
- Pauli, 1878. *Historia Langobardorum*, ed. L. Bethmann, G. Waitz, *MGH. Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI–IX*, Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, 1878, t. 1, s. 12–192. (in Latin).
- Perényi, J., 1973. Ugyr v «Povesti vremennykh let» [The Hungarians in the «Tale of Bygone Years»], *Letopisi i khroniki 1973. Pamyati A. N. Nasonova*, Moskva : Nauka, s. 92–102. (in Russian).
- Pesn' o Nibelungakh* [The Nibelungenlied], 1972, per. i prim. Y. B. Korneva, Sankt-Peterburg: Nauka, 344 c. (in Russian).
- Pletneva S. A., 1990. *Polovtsy* [The Cumans], Moskva : Nauka, 210 s. (in Russian).
- Pletneva, S. A., 1986. *Khazary* [The Khazars], Moskva : Nauka, 92 s. (in Russian).
- Rocznik kapitulny krakowski*, 1872, *MPH*, wyd. A. Bielowski, Lwów : Nakładem własnym, t. 2, s. 1–78. (in Latin).
- Rocznik Wielkopolski*, 1961, *MPH*, ed. A. Małcki, W. Kętrzyński, X. Liske, Warszawa : PWN, t. 3, s. 7–42. (in Latin).

- Shchhaveleva, N. I., 1990. *Pol'skiye latinoyazychnye srednevekovyye istochniki: teksty, perevod, kommentariy* [The Polish latinlanguage sources: texts, translation, commentaries], Moskva : Nauka, 218 c. (in Russian).
- Shusharin, V. P., 1997. *Ranniy etap etnicheskoy istiryi vengrov* [The early period of the ethnic history of the Hungarians], Moskva : ROSSPEN, 512 s. (in Russian).
- Simonis de Kéza, 1937. *Gesta Hungarorum*, A. Domanovsky, SRH, edendo opera praefuit I. Szentpétery, Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, t. 1, s. 129–194. (in Latin).
- Simonis de Kéza, 1999. *Gesta Hungarorum*, ed. L. Veszprémy, Budapest : CEUPRESS, 235 s. (in Latin).
- Spinei, V., 2008. The Cuman bishopric – genesis and evolution, *The Other Europe in the Middle Ages: Avars, Bulgars, Khazars and Cumans (450–1450)*, ed. F. Curta, Leiden ; Boston : Brill, s. 413–456.
- Sroka, S., 2002. *A. Wokół kontaktów dawnych ziem węgierskich z Polską w średniowieczu*, Budgoszcz : Homini, 133 s. (in Polish).
- Strzelczyk, J., 1970. *Gerwazy z Tilbury. Stadium z dziejów uczoności geograficznej w Średniowieczu*, Wrocław ; Warszawa ; Kraków : PAN, 324 s. (in Polish).
- Strzelczyk, J., 2007. *Mity, podania i wierzenia dawnych słowian*, Poznań : REBIS, 264 s. (in Polish).
- Strzelczyk, J., 1987. *Od Praslówian do Polaków. Dzieje narodu i Państwa Polskiego*, Kraków : Krajowa Agencja Wydawnicza, 79 s. (in Polish).
- Strzelczyk, J., 1992. *Wandalowie i ich afrykańskie państwo*, Warszawa : PAN, 392 s. (in Polish).
- Strzelczyk, J., 1977. *Wandalowie, Słownik Starożytności Słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, pod. red. G. Labudy i Z. Stiebera, Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : PAN, t. 6. s. 313. (in Polish).
- Székely, Gy., 1988. *Węgierskie symbole państwowe w dobie Średniowiecza, ich związki z Bizancjum oraz wartości ideowe, Kwartalnik historyczny*, r. 95, № 4, s. 21–33. (in Polish).
- Szűcs, J., 1999. Theoretical elements in Master Simon of Kéza's *Gesta Hungarorum* (1282 – 1285), *Simonis de Kéza. Gesta Hungarorum*, ed. and transl. L. Veszprémy, Budapest : CEUPRESS, s. XXIX–CII.
- Szűcs, J., 1988. Wykład pradziejów węgierskich w *Gesta Hungarorum* Szymona Kézaiego (1282–1285), *Kwartalnik Historyczny*, r. 95, № 4, s. 35–62. (in Polish).
- Świętosławski, W., 2006. *Ślady koczowników Wielkiego Stepu z X, XI i XII wieku w dorzeczach Wisły i Odry*, Łódź : Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 160 s. (in Polish).
- Theophylact Simocatta, 2005. *Istoriya* [The history], *Velikaya Step' v antichnykh i vizantiyskikh istochnikakh: Sbornik materialov*, sostavleniye i red. A. N. Garkavca, Almaty : Baur, s. 583–638. (in Russian).
- Tyszkiewicz, L., 2004. *A. Hunowie w Europie. Ich wpływ na Cesarstwo Wschodnie i Zachodnie oraz na ludy barbarzyńskie*, Wrocław : Wy-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 202 s. (in Polish).
- Ulewicz, T., 1950. *Sarmacja. Studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI w.*, Kraków : Biblioteka Studium Słowiańskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego, 211 s. (in Polish).
- Valay de Sz., 1976. *Corona Regia – Corona Regni – Sacra Corona, Ungarm Jahrburch*, № 7, s. 37–64. (in Hungarian).
- Velikaya khronika o Polshе, Rusi i ikh sosedyach XI–XIII vv.*: (perevod i kommentariy) [The Great Chronicle about Poland, Rus' and their neighbors] 1987, pod red. V. L. Yanina, Moskva : Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 264 s. (in Russian).
- Widukindi monachi corbeiensis Rerum gestarum Saxoniarum, 1935. *Libri tres, MGH : Scriptorum Rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi*, ed. G. Waitz, K. A. Kehr, Hannoverae : Impensis Bibliopoli Hahniani, t. 60, s. 1–154. (in Latin).
- Yordan, 2005. *O proiskhozhdenii i deyaniyach getov* [About about the origin and deeds of the Goths], *Velikaya Step' v antichnykh i vizantiyskikh istochnikakh: Sbornik materialov*, sostavleniye i red. A. N. Garkavca, Almaty : Baur, s. 1255–1282. (in Russian).
- Żywot Św. Stefana króla Węgier czyli Kronika Węgiersko-Polska*, 2003, preł., wstęp i kom. R. Grzesik, Warszawa : DIG, 128 s. (in Polish).

SUMMARY

THE IMAGE OF THE HUNGARIAN (MAGYARS) NOMADS IN THE POLISH HISTORICAL DESCRIPTION OF THE 11th – 15th CENTURIES

Iryna Tymar

Mgr., postgraduate of the Department of World history
SHEE «Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University»,
Ivano-Frankivsk, the specialist of the Centrum Studiorum Mediaevalium

Myroslav Voloshchuk

Doctor of Historical Science, Professor of the Department of World history
SHEE «Vasyl' Stefanyk PreCarpathian National University»,
Ivano-Frankivsk, the head of the Centrum Studiorum Mediaevalium

The article is devoted to the image of the Hungarians (Magyars) in the Polish medieval historical descriptions during the 11th – 15th centuries. The background of the literary traditions in the states of the Piast dynasty formed under the influence of the Western chronicles and annals. It is emphasized, that the nomads, who arrived to Pannonia at the turn of the 9th and 10th centuries, were one of the first, met in the early state of the Piast dynasty. The

fragmentary and little bit later in origin sources indicate about it. But after the Hungarian Kingdom creation, the Magyar part of which (in the understanding of the adepts of the previous nomadic lifestyle), represented not only by the successors of the Arpad dynasty, was very authoritative, the appreciation and attitude to the Magyars among the Polish intellectuals has changed significantly. Keeping in the characteristics of the neighbors in some places, their previous descriptions of the honfoglalás era, with specific role of Attila, some authors of Polish chronicles and annals of the 11th – 15th centuries mostly appealed to their current inter-dynastic relations and didn't memorized about the Magyars nomad past. But some fragments we can read. It was mainly about terminological influences in the names of the Magyars (Hungarians), reflections about their origins etc. The "Annales" of the most prominent Polish author of the 15th century Jan Długosz became a composite of the terminological and evaluative compilations of the testimony about the early Magyars (Hungarians). The late-mediaeval author using non remained till nowadays (among them the whole chronicle editions), tried to propose the wholistic picture of nomadic world, which the Piasts were contacted with. He had also to pay any attention to the Magyar world of Pannonia of the 11th – 15th centuries and to the Hungarian kingdom raised about the year of 1000. The proposed statistic datas let us to trace the evolution of the nomadic definitions by the Polish authors of the 11th – 15th centuries.

Keyword: Polish historical descriptions, chronicles, annals, the Piasts, nomads, the Magyars (Hungarians), the Hungarian Kingdom, Jan Długosz.